

AGRÁRTÖRTÉNETI FÜZETEK

32.

SZARVASI GAZDASÁGI TANÁRPORTRÉK

DR. PALOV JÓZSEF ÉS MOLNÁR ZOLTÁN

MOLITORISZ PÁL

**Szarvas
2011**

AGRÁRTÖRTÉNETI FÜZETEK

32.

SZARVASI GAZDASÁGI TANÁRPORTRÉK

DR. PALOV JÓZSEF ÉS MOLNÁR ZOLTÁN

Dr. Molitorisz Pál
nyugalmazott városi vezető ügyész, helytörténész

Sorozatszerkesztők:

Csengeri Erzsébet tanszéki mérnök
Dr. Szitó János nyugalmazott vízépítő mérnök

Lektorálta:

Dr. Pilishegyi József nyugalmazott tanár

A technikai előkészítésben részt vett dr. Szitó János

Kiadja:

A Szent István Egyetem Víz- és Környezetgazdálkodási Kara, Szarvas
és a
Tessedik Öreggazdász Egyesület, Szarvas

Felelős kiadó:

Dr. Puskás János dékán és dr. Köhler Mihály elnök

A füzetek megjelenését támogatja a Szarvasi Agrár Zrt.

Nyomtatta a **DIGITÁLIS KALAMÁRIS**, Szarvason
Felelős vezető: Tatai László

KIADÓI ELŐSZÓ

Az Agrártörténeti Füzeteket dr. Ligetvári Ferenc (egyetemi tanár, az MTA doktora), alapító szerkesztő indította útjára 1998-ban, és gondozta 2002-ig. A sorozat arculata az évek során bizonyos változásokon ment át.

A napjainkban már második évtizedében lévő sorozatot 2003–2007 között dr. Bukovinszky László (főiskolai tanár, CSc) szerkesztette, és vonta meg mérlegét az eltelt időszaknak. A sorozat 1-14. kötete az alapító szerkesztő által megfogalmazottak szellemében jelent meg, s gazdagította az olvasók általános és szakmai ismereteit.

2008-ban a Tessedik Sámuel Mezőgazdasági Víz- és Környezetgazdálkodási Főiskolai Kar (TSF MVK Kar) és a 2007-ben megalakult Tessedik Öreggazdász Egyesület együttműködési megállapodást írt alá. Ebben megfogalmazódott többek között az Agrártörténeti Füzetek közös kiadásának szándéka is.

- Az Agrártörténeti Füzetek a 15. számtól kezdődően a TSF MVK Kar (ill. jogutódja) és a Tessedik Öreggazdász Egyesület közös kiadásában jelennek meg. A munkák minőségének javítása, színvonalának emelése érdekében a köteteket lektoráltatjuk.

- A továbbiakban is fontosnak tartjuk a szarvasi agrároktatás intézményeihez kötődő visszaemlékezéseket, ill. az ehhez kapcsolódó egyéb munkákat, hogy múltunk e kevésbé ismert eseményeit szélesebb olvasói kör megismerhesse, és megmentsük azokat a végleges feledéstől.

A szarvasi agrároktatásban résztvevő tanárok és az itt végzett öregdiákok életútjának bemutatása mellett fokozott figyelmet fordítunk olyan témakörök megjelentetésére, amelyek a Szarvasi Kistérség és a Körös-vidék arculatát alakítják a földhasználat, a természeti környezethez alkalmazkodó (környezetkímélő, ökológiai) gazdálkodás és a vízgazdálkodás területén.

Ehhez szeretnénk megnyerni, írásra felkérni a SZIE Víz- és Környezetgazdálkodási Kar Intézeteit, valamint a szarvasi, Szarvas környéki civil szerveződések is.

A sorozat kiadását, illetőleg rendszeres megjelenését külső támogatók anyagilag segítették már eddig is, és erre a segítségre ezután is számítunk.

Szeretnénk, ha együtt lehetnénk a hagyományok tisztelői, az értékek felismerői és megőrzői.

A témaajánlatokat, vagy a kész munkákat a sorozatszerkesztőkhöz kérjük eljuttatni.

Együttműködésüket köszönjük.

Szarvas, 2011. január

A kiadók

TARTALOM

BEVEZETŐ	9
DR. PALOV JÓZSEF	10
Származása	10
Iskolái	11
A tanár	12
A múzeumalapító	16
Személyisége	19
Epilógus	20
A zöldségtermesztés kezdetei Szarvason	23
MOLNÁR ZOLTÁN	28
Családja, iskolái	28
A tanár	29
Tudományos tevékenysége	33
Sporttevékenysége	33
Epilógus	35
Az <i>Ophioglossum vulgatum</i> L. és a <i>Listera ovata</i> (L.) R. BR. újabb termőhelye a Tiszántúlon	36

BEVEZETŐ

A szarvasi m. kir. Középfokú Gazdasági Tanintézet hazai, sőt nemzetközi hírnevét elsősorban az elhivatott, felkészült tanárainak köszönhetjük. E ma már legendás tanári karból mutatunk be most két kiváló pedagógust: a múzeomalapító dr. Palov Józsefet és a botanikus Molnár Zoltánt. Kortársak, közel egyidősek voltak, mindketten az 1940-es években kezdték el pályafutásukat az Intézetben, ill. jogutódjában. Palov tanár úr még a régi Tanintézetben kezdte pályáját, majd 1963–1980 között 17 évet töltött az iskola falai között. Molnár tanár úr pedig 1949–1963 között másfél évtizedet töltött az agrárszakoktatásban. Pályájuk során mindketten a szarvasi Vajda Péter Gimnáziumban is tanítottak.

Palov József nem Szarvason született, mégis városunk fia volt; egész élete, munkássága Szarvashoz kötötte. 54 évet töltött közöttünk, szinte teljes aktív korszakát. Áll nagy műve, a Tessedik Sámuel Múzeum, mely intézmény egyet jelent, összeforrt nevével. A Múzeum megalapításával óriási örökséget hagyott ránk, különös módon olyat, melyet valamennyien egészként tudhatunk magunkénak. Főiskolai jegyzeteket készített, feldolgozta az öntözések múltját a Dél-Tiszántúlon, számos helytörténeti írást tett közzé.

Molnár Zoltán tanár úr szintén nem szarvasi, a Szamos-közben látta meg a napvilágot, de szinte teljes pályája városunkhoz köti, már 62 éve él városunkban, melyet második szülőföldjének tekint. Írásai jelentek meg szakfolyóiratokban ritkán előforduló növényfajokról és növénytársulásokról.

Dr. Palov József pályájának megírásához özvegye jóvoltából felhasználtuk teljes személyes iratanyagát, fotóit. Molnár Zoltán tanár úrral pedig egy interjú keretében jutottunk az életét bemutató legfontosabb adatokhoz.

Idézzük fel alakjukat, pályafutásukat, tekintsük át tevékeny, gazdag életüket.

A portrékat követően egy-egy helytörténeti jelentőségű írásukat is közöljük.

DR. PALOV JÓZSEF

(1920–1998)

Származása

Palov József édesapja, Palov Mihály (1889–1963) Szarvason született. Felmenői „földészek”, kisparasztok voltak, köztük jól ismert szarvasi családok neveit olvashatjuk az anyakönyvekben: Vajgel, Sutyinszky, Gajdos. A szarvasi tanítóképző intézetben szerzett kántor-tanító diplomát 1909-ben, majd a Torontál megyei Istvánvölgybe helyezték tanítónak. Itt vette feleségül korábbi tanítványát, a kisparaszti származású, szintén szlovák anyanyelvű *Majó Juliannát*. A tanítóság mellett felesége bánáti földjén gazdálkodott is.

Édesapja

Szülei

Istvánvölgy (Хайдучица / Hajdučica, Heideschüte) mintegy 1 700 német, szlovák, magyar és szerb lakosú település Versec közelében.¹

¹ *A Magyar Szent Korona Országainak Helységnévtára*, Bp., 1913, 690 p.

Napjainkban Zichyfalva községhez tartozó falu. Itt született Palov József 1920. február 19-én. Születése után hónapokkal bekövetkezett impériumváltozás során a települést az újonnan alakult Jugoszláviához csatolták. Édesanyja fiatalon 1922-ben meghalt, édesapja 1924-ben az Istvánvölgy közelében lévő magyar településre, a szintén Zichyfalva községhez tartozó faluba, Ürményházára (Јерменовци / Jermenovci, Ürmenhausen) költözött, s újból megnősült. Palov József Mihály bátyja szintén a pedagógus pályát választotta, különböző jugoszláviai településeken tanított, 1954-ben a Karlócai Tanítóképző igazgatójává nevezték ki, 1963-tól a belgrádi oktatási kérdésekkel foglalkozó kutatóintézetben dolgozott, 1972-től pedig az Újvidéki Pedagógiai Főiskola tanára volt, 2004-ben hunyt el.

Iskolái

Az elemi iskola négy osztályát az istvánvölgyi népiskolában végezte el. Középiskolai tanulmányait Versecen folytatta (1930-36), majd a Duna-parti Szendrő (Smedrevo) állami reálgimnáziumába iratkozott át, ahol 1938-ban szerb gimnáziumi érettségi bizonyítványt szerzett.

A fiatal Palov József

*Statisztaként 1943 októberében
a Két Bajthay c. filmben*

Még ebben az évben megkezdte felsőfokú tanulmányait a Belgrádi Egyetem mezőgazdasági karán, s itt tanult 1941-ig, egy félévet a Szófiai Egyetemen végzett. Amikor Belgrád német megszállása következtében megszűnt az egyetemi oktatás Budapestre ment, s még 1941 őszén a Budapesti Műegyetem mezőgazdasági karára iratkozott be, s tanult tovább, immár saját anyagi erejére támaszkodva, mivel a megszálló német csapatok megszüntették mindennemű áru- és pénzforgalmat Jugoszlávia és Magyarország között. Tanulmányai költségeit állandó statisztálással biztosította a Hunnia Filmgyárban. 1943-ban szerzett diplomát mezőgazdasági tudományokban, majd a budapesti Gazdasági Szaktanárképző Intézetbe iratkozott be, s 1944 májusában gazdasági szaktanári oklevelet szerzett.

Állatorvos szeretett volna lenni, de a háborús viszonyok e szándékát megghiúsították. 1944 nyarán a Mária utcai jezsuita központból egy páter felkérte, hogy az első bécsi döntéssel Magyarországhoz visszacsatolt Rimaszombat melletti KALOT (Katolikus Legényegyletek Országos Testülete) gazdaságot vezesse. Itt dolgozott augusztusig, tanított is. „*Ezután Szarvas felé vettem az utam...*” – nyilatkozta egy interjújában.²

A tanár

1944. szeptember 23-án került a Középfokú Gazdasági Tanintézetbe óradónak. A tanintézet neves igazgatója *Kachelmann Kurt* a következő szavakkal fogadta: „*Ecsém, itt az a szokás, hogy a kezdő tanár egy-két évet Bikazugban tölt el, gyakorlatban.*” Itt érte utol a háború. A település szovjet megszállása elől nem menekült el, szolgálati helyén maradt. A szarvasi Igazolóbizottság 1945 januárjában feltétel nélkül igazolta. Politikai pártba nem lépett be, korábban a Délvidéki Magyar Közművelődési Egyesületnek volt tagja.

Kachelmannnt méltatlanul elüldözték az iskolából, ez járulhatott hozzá rövidesen bekövetkező halálához is. Az igazgatói székben Bencsik István követte. Télen fellázadtak a gazdászok, az igazgató szerint Palov biztatta fel a sztrájkra a diákságot. Pedig a diákok a decemberi hidegben fűtetlen kollégium és a gyatra menzakszt miatt elégedetlenkedtek. Amikor pedig Karcagra kívánták áthelyeztetni, felmondott. Munkaviszonya 1945. október 13-án szűnt meg. Ekkor már a szarvasi tanítónőképző igazgatójával, Fasang Árpáddal megegyezett, hogy ott fog tanítani.

² Dr. Reszkető Péter *Egy ember, több képből, Szarvas és Vidéke*, 1993. október 22. A további dőltbetűvel idézett részletek is az interjúból származnak.

E bő év a Gazdasági Tanintézetben mozgalmasan telt, minden tárgyat tanított, amire épp szükség volt, így vegytant, növénytant, növénykörtant, állattenyésztést, technológiát, építészetet, közgazdaságtant; osztályfőnök is volt.

Fasang Árpád aláírása és a tanitónőképző bélyegzői (1945. augusztus 23.)

Dr. Raffay Sándor ev. püspök aláírása és bélyegzője (1945. szeptember 12.)

1946. augusztus 31-én tette le a magyar állampolgársági esküt Gyulán, korábban jugoszláv állampolgár volt.

A tanítónőképzőben 14 évet tanított a Tessedik iskolája, a mai Múzeum épületében. 1948-tól két évig igazgatóhelyettese volt az intézetnek. 1959-ben megszüntették a középfokú tanítóképző intézeteket, ekkor a Vajda Péter Gimnáziumba került, mely ebben az évben költözött az Árvaházba. A biológia tantárgy középiskolai szakfelügyelője is volt.

Portréja 1949-ben

Portréja 1952-ben

Közben 1953-ban megnősült, Demeter Sarolta³ szarvasi lakos, általános iskolai tanárnőt vette feleségül, aki a szarvasi Tanítónőképzőben végzett, szakfelügyelőként is tevékenykedett. Házasságukból két gyermek származott (Katalin, sz. 1954, Sarolta, sz. 1958).

1963. március 1-én a szarvasi Felsőfokú Mezőgazdasági Technikumba hívták meg. 1964. október 1. napjával már mint a technikum docensét megbízták az öntözéses növénytermesztéstan tanszék vezetésével, e tisztségét 1967. augusztus 31. napjáig töltötte be. Oktatta a növénytan-növényélettan tárgyat is.

³ Demeter Sarolta édesapja, dr. Demeter József járásbíró erdélyi származású volt, a Marosvásárhely közelében lévő Magyardellőn született, édesanyja pedig a szarvasi főjegyző leánya, Biki Nagy Ilona volt.

A Felsőfokú Technikumban, majd jogutódjában a Debreceni Agrártudományi Egyetem szarvasi mezőgazdasági főiskolai karán folyamatosan képezte magát.

Felsőfokú nyelvvizsgát tett az Idegen Nyelvi Továbbképzési Központban 1969-ben szerb-horvát nyelvből, 1971-ben francia nyelvből, majd 1978-ban orosz nyelvből vizsgázott sikeresen a Debreceni Agrártudományi Egyetemen.

Az igazgatója beiskolázta Gödöllőre két éves öntözési szakmérnöki továbbképzésre. 1966-ban öntözőgazdálkodási szakmérnöki oklevelet szerzett a Gödöllői Agrártudományi Egyetemen, 1968-ban pedig egyetemi doktori oklevelet ugyancsak Gödöllőn. Majd kandidált, az öntözési kisdoktoriját kibővítette; egészen a történelmi Magyarország déli határáig gyűjtötte az öntözéssel kapcsolatos adatokat. Majdnem tíz évig dolgozott ezen a tanszéki munkája mellett. A Gyulai Levéltárból kikérte az összes, vagy 6-7 mázsa vízügyi iratot. Nem volt aspiráns vezetője, magánemberként adta be a kandidátusi értekezését a Magyar Tudományos Akadémiára. 1979-ben, kevéssel nyugdíjba vonulása előtt védte meg kandidátusi értekezését, s szerezte meg a történelemtudományok (agrártörténet) kandidátusa fokozatot.

A főiskolai katedrán 1970-ben

Jelentős szakirodalmi munkásságot fejtett ki. Szerzője az *Öntözéses növénytermesztés* c. főiskolai jegyzet több fejezetének. Tanulmányt írt a Körös-völgyi rizstermesztésről és a Körös-völgyi zöldségöntözésekről, számos népszerűsítő cikke jelent meg. Kandidátusi értekezésében feldolgozta a Körös–Tisza–Maros-szög öntözéseinek történetét.⁴

1981. január 1. napján vonult nyugdíjba 37 évi tanári működés után.

Tanári pályájáról így vall: „...*meg voltam elégedve a munkámmal, azt csináltam, amihez képzettségem volt, tanítottam kémiát, talajtant, biológiát. ... mindig állva tanítottam. Ha ültem, már nézték, beteg vagyok-e? A kréta mindig a kezemben volt, és írtam a vázlatot a táblára. ... a tanulóba „belévertem” az anyagot, az óra végén kötelező volt az összefoglalás.*”

Minősítésében az iskola igazgatója, dr. Kovács Gábor 1967-ben egyebek között a következőket írja róla: „*Előadásainak és gyakorlatainak szerkezeti felépítése szakszerű. Előadásmódja szemléletes, élményszerű, dinamikus, a hallgatók által követhető és jegyzetelhető. Vizsgáztatása igényes, az adott érdemjegyei reálisak. Ügybizalommal és helyes érzéssel fejleszti a tanszék szertári anyagát... Nagy gondot fordít a rendszeres önképzésre. Munkáját jól végzi, hasznos tagja az intézetnek.*”

A múzeumalapító

1951-ben kezdett foglalkozni helytörténeti és néprajzi kutatással, gyűjtéssel. Célja elsősorban az volt, hogy akkori szolgálati helyén, a Tanítónőképző Intézetben kisebb kiállítást rendezzen. A Múzeum-alapítás hőskoráról, és történetéről így vall 1993-ban, és 1995-ben.⁵

„*Cs. Pataj Mihály, Szakács György és én elhatároztuk, hogy iskolai néprajzi gyűjteményt csinálunk oktatási céllal. Sorba jártam a tanyákat, házakat, és mint a cigány rákönyököltem a dorongfa kerítésre és köszöntem: Dobri gyeny vinsujem! (Jó napot kívánok!) Jött az unoka: mit akarok? Kiabált a nagymama a kertből: Nye daj mu nyist! (Ne adj neki semmit!) Másodszor, harmadszor is visszamentem, de akkor már mutattam a pénzt is... Sok békát lenyeltem... Kezdetben egy lemezvillás Csepel motorkerékpárral a hátamra kötve hordtam az anyagot... Így is megtelt a folyosó, és több*

⁴ Sárközi Józsefné könyvtáros a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Karának hallgatója a *Palov-bibliográfia* tárgyban szakdolgozatot készített. (Szeged, 2000, 45 p.)

⁵ A már idézett dr. Reszkető Péter interjú, valamint dr. Kutas Ferenc interjúja, mely a *Múzeumalapító* címmel jelent meg az *Emberközelben* c. kötetében.

szekrény. Egyszer Ortutay Gyula⁶ hallott valamit erről a gyűjteményről és támogatásával létesült jogilag is a szarvasi múzeum. Három évig kedvtelésből végeztem ezt a munkát, közben heti 20-22 órát tanítottam.”

Cs. Pataj Mihállyal 1952-ben

Ekkorra már tanártársai egyéb elfoglaltsága miatt egyedül folytatta a megkezdett munkát.

Sokáig megoldatlan volt az anyag elhelyezése, az első kiállítást a Kosuth u. 44. számú magánházban rendezte *Tessedik emlékkiállítás – szikjavítás hajdan és ma* címmel.

Gyakran meg kellett küzdeni a hivatalosság értetlenségével és érdektelenségével. „*Minék a „múzeum”?* Van ennek valami haszna?” Végül az Árpád Szálló emeletén két kis helyiségbe számúzték, a plafonig voltak pakolva tárgyak. Felajánlottak több alkalmatlan épületet, végül az egykori Tessedik-tanya két nedves istállójába kellett beköltöztetnie az akkor már értékes és sérülékeny, iratokat is tartalmazó gyűjteményt. Tizenkét évig tárolta itt az anyagot. Végül 1973-ban megkapta a Tessedik-iskola leromlott állapotú épületét.

⁶ Ortutay Gyula (1910-1978) etnográfus, a MTA rendes tagja, 1946-tól a Budapesti Tudomány Egyetem néprajzi tanszékének vezetője, később az Egyetem rektora; a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjában vetette fel a gyűjtemény ismeretében a múzeum létesítésének gondolatát.

Közben folyamatosan végezte a gyűjtő munkát. Kezdetben válogatás nélkül gyűjtötte a régi használati tárgyakat, később kezdett érdeklődni a településen egyre inkább kihaló kismesterségek után.

Cifraszűrben

A múzeumnak otthont adó épületet újabb veszély fenyegette, felmerült az ősi iskolaépület lebontásának gondolata. Szerencsére nem kapott zöld utat ez az átgondolatlan terv és megindult az anyagi fedezet megteremtése az épület rendbe hozásához. A felújítás 3-4 évig tartott. Nem kevés akadály leküzdése után készült el a ma is látható állandó kiállítás *Tessedik városa hajdan és ma* címmel. Ünneppélyes megnyitására 1979. március 25-én került sor.

Nevéhez fűződik a szárazmalom védett épületének megvásárlása és helyreállítása is, mely 1973. szeptember 29-én nyílt meg a látogatók előtt. Számos szakcikket írt, jelentős volt a publikációs munkája e körben is, talán kiemelkedik a könyvei sorából a két kiadást megélt *Képek Szarvas múltjából* c. kötete.

Mendöl Tibor emlékkiállításának megnyitóján a Megyei Tanács elnökhelyettesével, dr. Becsei Józseffel 1980. május 5-én

Kezdetben mellékhatású muzeológusként, majd a tanári pályafutásának befejezése után 1993-ig főállásban irányította a Múzeumot. 42 évi munka után fejezte be igazgatói munkáját immár 73 évesen. Nyugdíjazása során munkáltatója bántó érzéketlenséggel járt el: 1993 októberében értesült arról, hogy pályázatot hirdettek az igazgatói állására, s előtte vele nem közölték, hogy munkaviszonyát meg kívánják szüntetni. Ezt a körülményt később sem tudta feldolgozni a már idős igazgató, nem járt be a múzeumba többet, publikációs tevékenységével is felhagyott. Megbántott, keserű emberré vált, korábbi aktivitása helyébe a közöny lépett.

Személyisége

Nem volt „könnyű” ember, sohasem törleszkedett a hatalomhoz, nem kereste elvtelenül főnökei kegyeit, s ez a körülmény – mint láttuk pályája felvázolásakor –, sokszor megnehezítette életét. Őszintesége, szókimondása gyakran vezetett konfliktusokhoz pályája során. Tanítványai, kollégái tőle tanulták meg a „jus murmurandi”-t; azt, hogy embert megilleti a morgáshoz, az elégedetlenség kifejezéséhez való jog. Kritikai szellemét egyetlen korszakban sem méltányolták.

Egy alkalommal pl. a tanítónőképzőben az iskolaszék elnöke, egy újtemplomi pap bejött a kémia órájára, majd az óra végén rosszállóan megkérdezte: hol volt ebben a tanórán a hit? Azt válaszolta, hogy a kénsav tananyagába nem tudja, hogyan lehet beépíteni a hitet. Az eset megisméltódott a már államosított iskolában is, amikor egy óráját látogató felügyelő „elvtárs” tette fel a kérdést: Hol jelent meg a tanórán az eszme. Ekkor azt válaszolta, segítsen, mondja meg ő.

Szuverén, elvi alapon álló személyiség volt, elszámolással főleg magának tartozott, saját igazságérzetének. Ugyanakkor szigorú bírása is volt önmagának. „... gyakran megbíráltak, és tanultam belőle.” – nyilatkozta.

Nem tartozott pártokhoz, nem keresett előnyt csoportosulásokhoz való csatlakozás útján: „... a klikk-rendszert rettenetesen utáltam, soha sem vettem részt semmiféle klikkben.” Ez a körülmény gyakran hozta hátrányos helyzetbe élete során, gyakran kényszerült harcra kicsinyes főnökei és értetlen, eredményeire, a tanulók közötti népszerűségére féltékeny kollégáival szemben. Fáradhatatlansága, hatalmas munkabírása szerénységgel párosult. Eltökéltsége, önálló elgondolásainak következetes végig vitele tette lehetővé, hogy munkája kimagasló eredményekben nyilvánult meg.

Temetésén 1998. május 15-én Grin Igor, a Békés Megyei Múzeumok igazgatója búcsúzott Tőle, s így jellemezte: „... valamennyien tanulhatunk áldozatvállalást, szakmai igényességet, kitartást, ügyszeretetet tőle. Józsi

bácsi nem egykönnyen oldódó személyiség volt, ám segítőkész, szeretetet, nyíltságot sugárzó, bölcs emberként ismertük Őt. Bölcsessége rezignációban nyilvánult meg. Eredendő emberi nyíltsága és közvetlensége legsajátabb erényei közé tartoztak, s megnyitották számára az emberek szívét is. A mi szíveinket, akik évtizedeken át ismerhettük, tisztelhattuk és szerethettük Őt, mindenesetre megnyitották.”

Gyászbeszédében kiemelte belső igényességét, személyes bátorságát, melyre nem egyszer szükség volt a múzeum fennmaradása érdekében, szerénységét, dicsekvést nem ismerő szemérmességét, érzékenységét, tudatoságát, nem mindennapi munkabírást.

Egy érettségi találkozón a szarvasi Csülök-csárdában Szőnyi Sándor gimnáziumi tanárral 1996-ban

Epilógus

Életpályája sikeres és teljes volt. A sors sokszor nem volt kegyes hozzá sem, de mindig eredményesen megküzdött az akadályokkal, a kicsinyes, értetlen, visszahúzó erőkkel. Ahhoz a nagy nemzedékhez tartozott, melynek tagjai kitartó munkával, elhivatottsággal, nehéz, kedvezőtlen viszonyok között alkottak maradandót.

Munkásságát többször, magas szinten elismerték. 1956. április 9-én adományozták részére *A szocialista kultúráért* kitüntetést, melyen Darvas József, akkori népművelési miniszter aláírását olvashatjuk. 1959. június 7-én az oktatási miniszter adományozta részére *Az oktatásügy kiváló dolgozója* kitüntető címet. 1980. szeptember 24-én – tanári pályája befejezésekor – Szarvas város *Pro Urbe* kitüntetéssel ismerte el kiemelkedő tevékenységét. Végleges nyugalomba vonulásakor, 1993. augusztus 20-án pedig Békés Megye Képviselő-testülete a *Békés Megyéért* kitüntető díjat adományozta részére.

Tessedik Sámuel lelki rokonaként épp a nagy előd által létesített épületben hozta létre azt az intézményt, mely megmentette az utókor számára pusztulással fenyegetett értékeinket, segít megismerni városunk múltját, erősíti a város lakóinak identitástudatát, elődeink megbecsülését, s évtizedek óta jelentős szerepet játszik városunk idegenforgalmában is.

Fiatalon kezdte meg az anyaggyűjtést, mindössze 31 éves volt ekkor. Munkássága korszakokat ívelt át, közben kitartó és tudatos önképzéssel muzeológussá képezte magát.

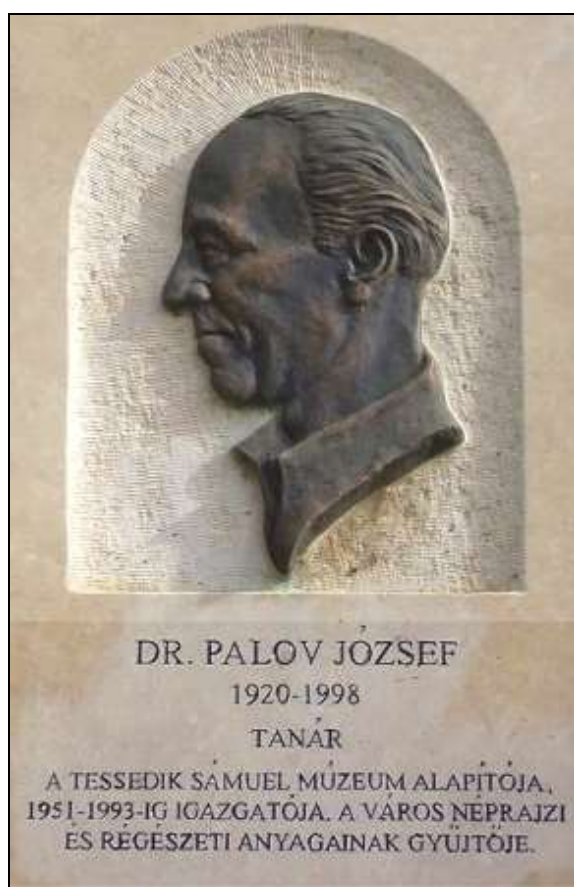

Dr. Palov József síremléke a szarvasi evangélikus Ótemetőben

1998. május 9-én hunyt el szarvasi lakásán. Porai már több mint egy évtizede nyugszanak az akáclombos Ó-temetőben, de alkotása révén ma is köztünk él. Adósai vagyunk, s adósságunkat igyekszünk törleszteni ezzel az írással is.

Halálának első évfordulóján, 1999. május 15-én a Múzeum falán emléktáblát avatott a város. A portréját ábrázoló domborművet, Mihály Bernadett szobrászművész alkotását, felesége és dr. Gyalog Sándor alpolgármester leplezte le.

Ápoljuk emlékét könnyen felejtő korunkban; ne engedjük át a feledésnek rokonszenves alakját, idézzük meg példaként a kortársaknak, és a jövő nemzedékei számára!

Ezen írás dr. Palov József halálának 10. évfordulójára 2008. április 30-án és május 8-án megjelent a *Szarvas és Vidéke* hetilapban.

A zöldségtermesztés kezdetei Szarvason

Dr. Palov József

Sok évtizeddel ezelőtt Szarvason és általában a Körös-vidéken a házikertekben termesztették a zöldségfélét – elsősorban saját szükségletre. Ebből következett, hogy értékesítésre csupán kis mennyiség került. A XIX. század második feléig viszont jelentősen megnőtt a lakosság létszáma, és ekkor a piacra került zöldségmennyiség már nem elégítette ki a keresletet.

Ezt a kedvező értékesítési helyzetet használták ki a Magyarországra áramló bolgárok. Hazájukban ugyanis a XIX. század közepére fejlett kertkultúra alakult ki, amely azonban a kedvezőtlen értékesítés miatt gyakran volt veszteséges, ami a természetők egy részének elszegényedéséhez vezetett. A régi Magyarország területén a bolgárok 1870–1900 között jelentek meg Nagybecskerek, Temesvár, Arad, Budapest, Esztergom térségében – tehát azokban a vízfolyás melletti városokban, amelyek lehetőséget nyújtottak az öntözéshez és a termelvények értékesítéséhez.

A Körösök vidékére Temesvár környékéről vándoroltak be a bolgárok az 1890-es években. Szarvason elsőként Dimu Petrov (1869–1940?) kezdte meg a bolgárrendszerű zöldségtermesztést 1890-ben, majd néhány év múlva Dobri János, Jordán Miklós és más született bolgárok is megjelentek a térségben. Az első években hazájukban toborozták a munkaerőt, később a helyi törpebirtokosokat és földnélkülieket is foglalkoztatták. Utóbbiak idővel elsajátították a bolgárok termesztési fogásait, majd saját földön vagy bérleten kezdték meg a zöldségtermesztést. Az 1912–13. évi balkáni háborúk és az első világháború idején a bolgárokat hazarendelték és bevonultatták. A bolgár és magyar kertészek között az eddig kialakult arány ebben az időben billent át a hazaiak javára. Ennek ellenére a háború után visszaáramlott bolgárok továbbra is versenyképesek maradtak, mert a termesztés és az értékesítés terén nagyobb jártassággal rendelkeztek.

A bolgárok beáramlása előtti évtizedekben a Körösök melletti törpebirtokosok *gémeskúttal* emelték ki a folyóból az öntözővizet oly módon, hogy a parton épített faemelőnyen állva bádoggödörrel húzták fel. A megoldás előnye az volt, hogy a berendezés helyben kitermelt faanyagból készült, továbbá az, hogy létesítése és üzemeltetése nem volt vízjogi engedélyhez és vízdíjfizetéshez kötve. A zöldségtermesztéshez használt utolsó gémeskút Kántor Mihály (1895–1985) Szarvas-mótyói földjén állt 1970-ig, amikor elbontásra került.

Ósi vízkiemelő szerkezet volt a lóval húzatott *bolgárkerék* is. Elnevezése a magyaroktól származik, a bolgárok ugyanis *dolápnak* nevezték. Szarvason két változata volt: a rekeszes és a vödörös típus. Mindkettőt a kertészek házilagos munkával készítették el.

Rekeszes bolgárkerék hajtása lóval

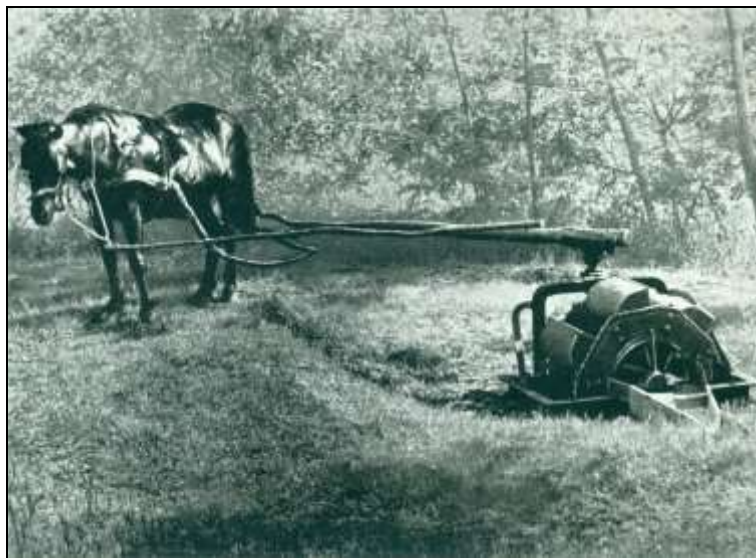
Vödörös bolgárkerék, szintén ló hajtotta

A *rekeszes* típusú vízemelőkerék talpában 24–28 deszkarekesz volt. A kerék forgatása közben a víz ezekbe nyomult be, majd a 2–3 m magasságban elhelyezett vályúba ömlött. Innen magasvezetésű deszka- és földcsatornáknak jutott el az öntözendő területre. Ilyen volt Demeter György (1899–

1967) Szarvas-mótyói kertész bolgárkereke, amely 1929-ben került lebontásra (képünkön).

A változó vízszinthez jobban alkalmazkodott a *vödörös* bolgárkerék. Lényege az volt, hogy a vízemelő kerekén 24–32 bádogvödör helyezkedett el, s ezek láncszerűen kapcsolódtak egymáshoz. Magas vízállás esetén a vödörök számát csökkentették, ellenkező esetben növelték. Ezzel a típussal dolgozott Sovány Mihály (1902–?) Szarvas-szappanosi kertész, melyet a tulajdonos 1973-ban bontott el (képünkön).

A Körösök vidékén a bolgárkerekek nagy részét 1930 körül motormeghajtású szivattyúkkal vagy a kovácsok által készített vízkiemelő *vasjárgányokkal* helyettesítették. Az utóbbiak vízkiemelő kerekén 28-30 bádogvödör volt, melyek 10 m-nyi mélységű aknából („kútból”) emelték ki a vizet. Az aknát a vízfolyás partján ásták ki, és a víz folyamatos utánpótlása céljából téglacsatornával kötötték össze a mederrel. Az akna mellett 1–2 m magasú földhányást létesítettek, amely a vontató ló járófelületeként szolgált, és egyúttal a kiemelt víz legmagasabb szintjét is meghatározta. Ilyen volt a már említett Demeter György Szarvas-mótyói kertész járgánya, amely 1967-ben került elbontásra (képünkön).

Vízemelő vasjárgány

Itt említendő, hogy Kecskemét, Cegléd stb. határában még néhány évvel ezelőtt is fából készült olyan vízkiemelő járgányokat használtak, amelyek két 100–120 literes fenékszelepes vasvödörrel rendelkeztek. Ezek is lóval húzatott szerkezetek voltak, amelyekkel ásott kútból emelték ki a vizet oly módon, hogy a vasláncon függő egyik vödör üresen haladt lefelé, a vízzel telt másik pedig felfelé – majd a sorrend megfordult. A Körösök vidékén ezt a vízkiemelő szerkezetet nem használták.

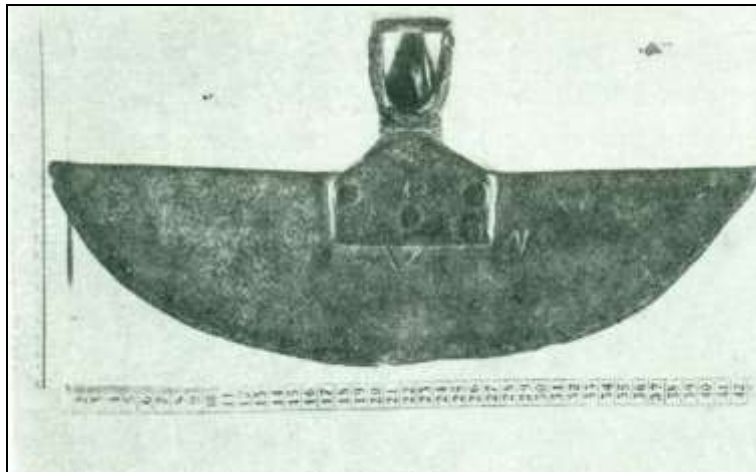
A zöldségkertészetek víz melletti réti talajon, öntéstalajon vagy réti csernozjomon létesültek. Az első bolgárok a nagyobb területeket őszi mélyszántással művelték meg, a kisebbeket ásással vagy földforgatással; a földet nem trágyázták, hanem 3–4 évi kertészkedés újabb területeket béreltek ki. Vagyis ez a nomádnak nevezhető módszer közel állt a rablógazdálkodáshoz, szakmai szempontból viszont indokolt volt, mert a talaj néhány év múlva kimerült, és elszaporodtak benne a kártevők és a kórokozók. A rendszeres trágyázást a századforduló éveiben kezdték meg. Mivel állatokat alig tartottak, a trágyát vásárolták, és ebből egyetlen évben hihetetlen mennyiséget: 80–100 tonnát is kiszórtak hektáronként.

A mai értelemben vett tereprendezést nem végeztek. Öntözőcsatornáikat – 100 méterenként 20–30 cm-es eséssel – előbb a magasabb, majd a mind alacsonyabb szinteken létesítették. A csatornák közötti területen egymástól alacsony bakháttakkal elválasztott 5–10 négyzetméteres kalitkákat (fiterákat, kiszikeket) alakították ki. Ezután vetettek és palántáztak. Paprikát, paradicsomot, hagymát, sárgarépát, petrezselymet és káposztaféléket természetesen egymás utáni kettős vagy hármas termesztésben. A felsorolt kultúrfajokból számos új fajtát terjesztettek el vidékünkön és országosan is.

A természetes csapadék mennyiségétől függően a tenyészidőben általában 10–12-szer öntöztek. Módszerük az volt, hogy az utolsó rendű öntözőcsatorna és a kalitka közötti töltést nagyméretű *öntözőkapával* (bolgárul golyama motika – képünkön) átvágták, és a kalitkát néhány perc alatt vízzel borították el.

Ezután a következő kalitkát nyitották meg, ugyanakkor az öntözőcsatornát földdel zárták el azért, hogy a víz ez újonnan megnyitott kalitkába folyhasson. Kalitkáról-kalitkára felfelé haladva így árasztották el valamennyit. A következő öntözéskor felülről lefelé haladtak, s a korábban nyitva maradt kalitkákat látták el vízzel. Hasonló módon jártak el a barázdás öntözés esetén. Ennek lényege az volt, hogy a növények sorai között kihúzott rövid barázdákban haladt a víz, amely lefelé és oldalirányba szivárgott a növények gyökeréhez. A bezabálás, azaz a túlöntözés okozta fulladásos növénypusztulás elkerülése céljából – valamint azért is, mert vízelvezető csatornákat nem építettek – egy-egy öntözéskor csupán 40–50 mm vizet adagoltak

ki. Az öntözések után kapáltak, s ehhez növényenként más-más alakú, nagyságú és súlyú kapákat használtak. Pl. külön kapája volt a paprikának (golyam kalisztir, csapa), külön a hagymának (malki kalisztir, kalisztirka).

Öntözőkapa

Az ismertett kalitkás termesztési mód nem alkalmazható a mai nagyüzemi zöldségtermesztésben, mert nagy kézi munkaerőt igényel, és a terület nagyfokú felaprózottsága lehetetlenné teszi a növényápolási és egyéb munkák gépesítését. Alkalmazása legfeljebb ott lehet indokolt, ahol kis területek állnak rendelkezésre, pl. a vízparti üdülők telkein, a házi-kertekben. Ettől eltekintve ez a termesztési mód agrártörténeti szempontból mégis jelentős, mert az itt szerzett öntözési ismeretek és termesztési tapasztalatok némileg hozzájárultak az egykori kisparaszti gazdálkodás színvonalának emeléséhez, valamint a mai nagyüzemi zöldségöntözések kialakulásához és szakszerű üzemeltetéséhez.

Ezen írás először a *Szarvasi tájoló* 1986. júniusi számában jelent meg.

MOLNÁR ZOLTÁN

(*1922)

Botanikai szakkönyvekkel zsúfolt lakásában beszélgettünk a 90. évéhez közeledő Molnár Zoltán tanár úrral: „Már több mint hatvan éve élek itt, szeretem Szarvast, e város a második otthonom lett. Feleségem, Ágnes is segíteni fog a múlt felidezésében...” – kezdi pályájára való emlékezését. Szavai nyomán kibontakozik a botanikus tanár pályája.

Családja, iskolái

Egy Szatmár megyei református kisközségben, a Szamos-közben fekvő Kömörön születtem 1922. augusztus 28-án.

Öten voltunk testvérek, már csak ketten élünk. A bátyám 96 éves. Jó

életteni tulajdonságokat örököltünk, a családban sokan magas kort éltek meg. Volt egy bátyám, Laci, ő Szolnok megye főügyész-helyettese volt, polgári ügyekkel foglalkozott. Egy lány testvérem is volt, de már ő sem él. Én voltam a legfiatalabb.

Édesapám Molnár Elek csendőr tiszt-helyettes volt – ezzel egy időben nem volt szokás dicsekedni. 1918-ban kilépett a testületből, s egy biztosító társaságnál dolgozva szerzett kiegészítő jövedelmet. 1934-ben halt meg. Édesanyám Molnár Erzsébet pedig háztartásbeli volt, nevelte öt gyermekét.

Apám azon szándékának megfelelően, hogy a gyerekek iskoláztatása végett közelebb legyenek Debrecenhez, 4-5 éves korom körül a család elköltözött a Debrecentől kb. 20 km-re lévő Hajdúböszörménybe. Az elemi iskolát már itt végeztem. Középiskolába is itt jártam, a Bocskai István Gimnáziumba, mely korábban a nagy hagyományokra visszatekintő Református Kollégium tagiskolájaként működött. Hajdúböszörmény település szerkezete nagyon sajátos, Párizséhoz hasonló, körutak és sugárutak jellemzik. Egy fuvaros rendszeresen járt Debrecenbe,

gyakran vele mentem a lovas kocsival. Meglepő, de abban az időben Böszörmény és Debrecen között vámolták az áruszállítókat.

A gimnázium abban az időben 8 osztályos volt. Volt egy remek tanárom, Horváth Albertnek hívták. Debrecenben végzett, természetrajz szakos volt. Lehetséges, hogy az ő hatására nekem is elsősorban a természetrajz és a földrajz keltette fel az érdeklődésemet.

A természettel való barátkozás a madarak megfigyelésével kezdődött. Volt néhány hasonló korú és érdeklődésű gyerek, Kovács Béla, aki később ornitológus lett, Sóvágó Mihály meg Gál Sanyi. Együtt jártuk a böszörményi erdőt, és jártunk a határban lévő Bodára (Bodaszőlő). Bementünk gyakran a főleg kocsányos tölgyesből álló erdőn keresztül Debrecenbe.

1943-ban érettségiztem, akkor már 21 éves voltam. A szokottnál később, mert – nem volt ugyan kötelező, de én 6 elemi jártam. Egy évet pedig a család anyagi gondjai miatt ki kellett hagynom, bizony néha gondot jelentett a családban a gyerekek ruházása, cipővel való ellátása.

A gimnázium után 1944 februárjában a Debreceni m. kir. Tisza István Tudományegyetem hallgatója lettem biológia–földrajz szakon. Az itt eltöltött évek meghatározóak voltak életemre. Nagy hatással volt rám a szigorú, tudós akadémista, berei Soó Rezső tanár úr,⁷ aki akkor jött vissza Kolozsvárról. Nagyon magasra helyezte a mércét. Nagyon sokat tanultam. Másodéves hallgatóként meghívott segédnek, majd demonstrátornak a tanszékére, ekkor már fizetést is kaptam. Kijárt velünk Debrecen határába, a Sámsoni dombokra. Egyik alkalommal is növényeket gyűjtöttünk. A növényeket tartalmazó mappát elhagytam, s ez hazaérve derült ki. Soó tanár úr azonnal visszazavart megkeresni az elhagyott gyűjteményt. Nemesgyszer bent tartott bennünket a tanszéken akár éjfélig. Ez akkor nem nagyon tetszett, de később meghozta gyümölcsét a kemény munka.

Az egyetemet 1948-ban fejeztem be, természetrajz–földrajz szakos középiskolai tanári diplomát kaptam, de akkor már a botanika mellett köteleztem el magam.

A tanár

A diploma átvétele után a Nyíregyházi Kertészeti Középiskolában kezdtem a pályámat, természetrajzot és földrajzot tanítottam. Szabolcs megye nagy alma-, Szatmár pedig szilvatermő vidék. Ott főzték a híres penyigei lekvárt.

⁷ Soó Rezső (Székelyudvarhely, 1903–Budapest, 1980), Kossuth-díjas botanikus (1951, 1954), egyetemi tanár, az MTA tagja (levelező 1947, rendes 1951), a Debreceni Tudományegyetem Növénytan Tanszékének vezetője.

Itt ismerkedtem meg a „lekváriummal”, így nevezték azt a helyet, ahol főzték a lekvárt. Kollégiumi nevelőtanár is voltam. Szarvasra is hoztam két szilvafát, de itt nem díszlettek olyan szépen.

A Túr folyócska mellett születtem, vonzódtam a vizekhez. Kerestem egy olyan helyet, ahol hasonló körülmények vannak. Így találtam rá Szarvasra, ahol állást hirdettek.

1949 szeptemberében jöttem ide a Mezőgazdasági Gimnáziumba, a Középfokú Mezőgazdasági Tanintézet utódjába, Sebeők István volt az igazgató. Az Intézet gazdaságából való lipicai fogattal jöttek ki elém az állomásra. Szolgálati lakásként az igazgatói lakás fölötti „toronyszobát” kaptam.

A tanteremben

Ha jól számolom az idén, 2011-ben már 62 éve Szarvason vagyok, a város második hazám lett, nagyon megszerettem.

Mit tanítottam? Mindent, amit rám bízta, elsősorban földrajzot, természetrajzot, de fizikát és kémiát, még növénytermesztést is, egy órával jártam a hallgatóim előtt az anyagban. Az iskolát már a következő évben technikummá szervezték át. A középfokú mezőgazdasági technikum nagyon jó szellemű iskola volt, szép emlékeim vannak ebből az időből. 1950-től dr. Vincze Ferenc volt az igazgató. Együtt tanárkodtam dr. Palov Józseffel, a

szarvasi múzeum későbbi alapítójával, Albel Andorral, Fehér Mihállyal, dr. Szabó Lóránddal, dr. Szűcs Lajossal.

Ebben az időben, 1952-ben ismerkedtem meg Csont Ágnessel, aki az Öntözési és Talajjavítási Kutató Intézet laboratóriumába jött gyakorlatra, később itt lett laborvezető.

Feleségem édesapja dr. Csont Jenő Erdélyből települt Szarvasra 1935-ben, hosszú ideig telekkönyvvezető, közjegyző volt. A második bécsi döntés után visszatelepültek Erdélybe, de azután 1944-ben kiutasították őket, s ismét Szarvasra jöttek. Ágnes lányuk Szegeden szerzett vegyészmérnöki diplomát. 1953-ban összeházasodtunk, a toronyszobában kezdtük a közös életet. Még ebben az évben kaptuk meg e tanári szolgálati lakást, melyben még most is élünk, 1954-ben már itt született meg kislányunk. Azóta már unokánk, sőt dédunokánk is van. Később a hatvanas években megvásárolhattuk a lakást.

14 éven át, 1963-ig tanítottam itt. Ezután áthívtak a Gimnáziumba, ahol azután húsz éven keresztül tanítottam 1982-ig, nyugállományba vonulásomig. Dr. Gábris József igazgató idején kerültem ide, biológiát, földrajzot tanítottam, s mellette végeztem a kutatómunkámat.

Dr. Csont Jenő és családja 1943-ban Kolozsváron

A tanári szolgálati lakások épülete 1960 körül

Tudományos tevékenysége

Gyerekkoromban a madarak érdekeltek, de Szarvason már a növényekkel, a botanikával foglalkoztam behatóbban. Tudományos munkát is végeztem, leírtam Szarvas gyomflóráját. Új, eddig itt ismeretlen növényfajokat, a békakontyot (*Listera ovata*) és a kígyónyelvet (*Ophioglossum vulgatum*) leltem fel itt és írtam le a *Botanikai Közleményekben* (1979). Hogy ezek hogyan kerültek ide, máig nem tisztázott.

Dr. Kovács Andrással, aki az ELTE Növénytani Intézetének volt a munkatársa közösen mértük fel és tettük közzé *Natura Környezet- és Természetvédelmi évkönyvben* 1981-ben a *Békés megye magasabb rendű növényeinek áttekintése* c. tanulmányunkat. Három éves munkánk során 603 növényfajt találtunk. Vizsgálatunk nem terjedt ki a parkok, arborétumok növényzetére és a mezőgazdaságban termesztett növényekre.

Szabadkígyóson a Wenckheim kastély térségében is végeztem felmérést, a növénytársulásokat vizsgáltam. Tudományos munkámnak köszönhető, hogy dr. Bagi László videófelvételt is készített rólam, melyet a TV2-ben bemutattak.

Meghatározó szerepe volt az életemben a Szarvasi Arborétumnak, a Pepi-kertnek. Igyekeztem megismerni a kert teljes növényanyagát, ebben mindig segítséget kaptam az arborétum vezetőitől. Tanítványaimmal is rendszeresen látogattuk a kertet, gyakorlati órákat tartottam ott, munkával is hozzájárultunk a kert ápolásához. Szakismereteim révén bekapcsolódtam a látogatók szakvezetésébe. Örömmel végeztem ezen ismeretterjesztő munkát, népszerűsítettem az arborétumot, ma is erős a kötődésem a Pepi-kerthez.

Sporttevékenysége

Jó genetikai állományt örököltem szüleimtől, de hogy ezt el ne pazaroljam mindig nagy jelentőséget tulajdonítottam a mozgásnak, a sportnak.

Már a gimnáziumban teniszeztünk, egy kifeszített spárga segítségével, ez pótolta a hálót. Házi készítésű faütőkkel játszottunk. Debrecenben kezdem teniszezni, de 4-5 év kell, hogy bizonyos színvonalra fejlődjön az ember.

Szarvason a Technikum udvarán a diákokkal építettünk tenispályát, ami nagy szakértelmet kívánt, részt vettek ebben Albel Andor, Szelényi László, Mezei József tanárok.

1993-ban Horvátországban, Opatijában és Umagban szenior teniszbajnokságokat nyertem. 1992-ben 70 évesen megnyertem a korosztályom magyar bajnokságát.

Részt vettem a ligeti teniszpálya elkészítésében, két pálya a vezetésemmel valósult meg, sokat játszottam is ott. Partnereim voltak Bencze Sanyi, Mezei Jóska, Hódsági Feri, dr. Kiss Miska. A kilencvenes évek közepén fejeztem be a teniszezést.

Szenvedélyes evezős is voltam, ez is már Szarvashoz kapcsolható. A bátyám révén sikerült Szolnokról egy gurulóüléssel hajót, un. szkiffet szerezni. A technikumnak is volt egy nagy négy evezős⁸ hajója. A duzzasztóig jártunk, ott áttettük a hajót a gáton, s a Hármaskörösön is evezünk. Főleg magányosan eveztem, az evezőimet még mindig szeretettel őrizgetem.

A Holt-Körösön 1952-ben

⁸ Váltott evezős kormányos négyes

Epilógus

Már 30 éve élem a nyugdíjasok csendes életét. Szívesen barkácsolok, olvasgatok, kedves olvasmányom Hemingway, Wass Albert és mások.

Ha tehettük, sokat kempingeztünk, utaztunk, voltunk Hamburgban, megfordultunk Erdélyben, Szlovákiában, a román tengerparton, Bulgáriában, Prágában, az NDK-ban, részt vettünk olasz és jugoszláv körutazáson.

Nagyokat kerékpározok, a rossz idő sem tart vissza. Sokan mondják, hogy „száguddó” kerékpárom hozzátartozik a város, a város környéke képéhez.

1986 óta van egy kis „magán fásgyűjteményem” a Mótyó-zugban, a Holt-Körös partján. Ide kb. 2 000 m²-en, mintegy 65-féle dísznövényt telepítettem. Sok időt töltök itt is, nagy szeretettel, odaadással ápolgatom a növényeket. Oda is kerékpáron, vagy ha az időjárás ezt nem engedi, gyalog járok ki.

Elégedett vagyok a sorsommal, többnyire azt tehettem mindig, amit szerettem, tanítottam, neveltem, kutatómunkát végeztem, sok örömem volt a sportban is. Munkámat elismerték, Környezetünkért Emléklakett miniszteri kitüntetésben (1992) részesültem, megkaptam a Szarvas Város Barátai Köre ezüst plakettjét (2004) és 2011-ben a Szarvas Városért kitüntetést. Derűsen, megnyugvással tekintek a jövőbe.

Feleségével 2003-ban

Az *Ophioglossum vulgatum* L. és a *Listera ovata* (L.) R. BR. újabb termőhelye a Tiszántúlon

Molnár Zoltán

Az *Ophioglossum vulgatum*nak a *Crisicum*ból⁹ eddig egy termőhelyi adata volt (Hajdúnánás „Előhát”. ÚJVÁROSI ap. MÁTHÉ, SOÓ, 1938). A *Listera ovata*nak *crisicum*i termőhelyéről eddig senki nem számolt be.

Az *Ophioglossum vulgatum* az ország területén többnyire szórványosan fordul elő. Arren: ÉK (a Mátrából hiányzik), DK (Gerecse, Vértes kivételével), N – NyDT – DDT (Soprontól Belső-Somogyig szórv.), A (Kis-A. szórv. Duna-v.), D – T (Kiskunhalas), Tt. (Hajdúnánás), Nyírség és ÉA. szórv. (Soó 1964).

A *Listera ovata crisicum*i termőhelye eddig ismeretlen volt. Az Alföldön szórványos, de a Dunántúli-középhegységben és a Nyírségben gyakori az előfordulása (Borsos 1967). Mindkét faj Szarvashoz legközelebb eső termőhelye Arad, illetve a Békakölyk esetében Nagyvárad is (SIMONKAI 1890, 1893).

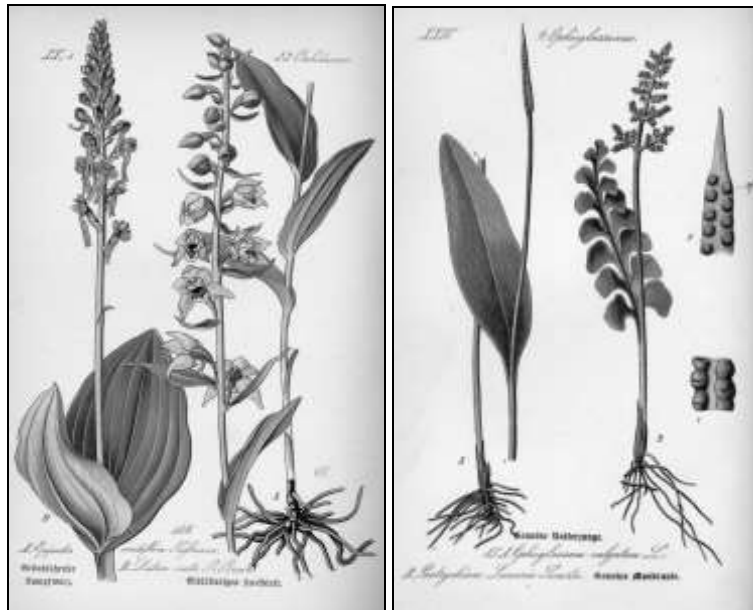
A szarvasi lelőhely térképvázlata

⁹ A Tiszántúl zömét magába foglaló *Crisicum* flórajárás a Tisza és a Keleti-Kárpátok, illetve az Erdélyi-szigethegység között terül el, és ekképpen kelet felé jelentősen túlterjed Magyarország határain. Nem tartozik bele a Nyírség, amit Nyírségense néven önálló flórajárásnak tekintünk.

1977. április 26-án Szarvason, a mellékelt térképvázlaton megjelölt helyen Békakontyot és Kígyónyelvet találtam. (Az előbbi tanítványaim hozták.) Felvetődött bennem a kérdés: természetes előfordulásról van-e szó, vagy e növények a szomszédos kultúrterületekről kerültek ide?

Szarvason minden olyan területet, amely a két növény előfordulási helye lehetne (kastélykert, Arborétum, Anna-liget, Erzsébet-liget) nagyon sokszor bejártam az elmúlt 28 év alatt, ennek ellenére e helyeket újból átvizsgáltam – ebben tanítványaim is segítettek –, de újabb lelőhelyet nem találtunk.

A Békakonty és a Kígyónyelv szarvasi termőhelye közös, a város belterületének nyugati szélén, de már a Holt-Körös ártéri területén található. A Körösnek ez a szakasza 1888 óta nem élő víz (MADAY 1962). A lelőhely a parttól 30-40 méterre van egy kb. 50x100 méteres, kb. 50 éve amerikai kőrissel beültetett terület (*Fraxinus pennsylvanica* MARSCH.). Északról a város körgátja, a folyó felől üdülők, a másik két oldalról épületek határolják.

Listera ovata (Békakonty)

Ophioglossum vulgatum (Kígyónyelv)

A *Listera ovata* (L.) R. BR. 40-50 példányát találtam. Ebből virágzott 8-10, a többi csíranövény. Elterjedése egy 20x30 m-es terület. Az

Ophioglossum vulgatum 5x4 m-es termőhelyen van, a *Listera ovata* termőhelyén belül. Egyedszáma 10-12 db. De ebből csak egy volt spórát termő. Ez év augusztusában e területről a bokrokat közérdekre hivatkozva kiirtották. Időnként a területet illegálisan szemétyűjtő telepnek használják. Félő, hogy az erőteljes nitrogén-felhalmozódás miatt e két növény amúgy is csekély élettere csökken, illetőleg megsemmisül. A lelőhely szélén a nitrofil-növények kezdenek terjedni pl. a maszlag és a különböző libatop-félék. A lelőhelyen pedig a fekete bodza figyelmeztet a nitrogén veszélyére.

A lelőhelyet 1977. április vége óta a tenyészedőben rendszeresen felkeresem (kb. kéthetenként), ahol az alábbi növényeket találtam: *Acer campestre* L., *Artemisia vulgaris* L., *Cornus sanguinea* L., *Crataegus monogyna* JACQ., *Geum urbanum* L., *Hedera helix* L., 80%-os borításban, *Lapsana communis* L., *Ranunculus auricomus* L., *Rubus caesius* L., *Sambucus nigra* L., ez utóbbi erősen terjedőben.

A terület kultúrhatásoktól erősen zavart, így cönológiai felvételt nem készíthettem.

A vizsgálatok a szarvasi ÖKI talajlaboratóriumában készültek az alábbi módszerek szerint: az összes N TYURIN-módszerrel, a felvehető P₂O₅ és K₂O meghatározása az AL-módszer szerint, a CaCO₃ vizsgálata SCHEIBLER-kalciméterrel, az összes só meghatározása pedig elektrometriásan történt.

A termőhely talajának főbb jellemzői (A mintavétel ideje: 1977. nov. 19.)

Szint- mélység	pH		P ₂ O ₅	K ₂ O	N	CaCO ₃	Arany f. kötöttség	Összes só
	H ₂ O	KCl	AL	%	%	K _A	mg/100 g	
I. szelvény								
0–20	7,5	7,0	47,8	74,8	0,20	4,22*	52	0,14
20–40	7,4	7,0	45,6	64,7	0,18	2,75	52	0,22
40–60	7,5	7,1	57,7	51,7	0,13	2,53	56	0,20
II. szelvény								
0–20	7,7	7,1	66,4	86,5	0,23	2,32	55	0,15
20–40	7,5	7,1	43,6	34,7	0,14	3,17	50	0,20
40–60	7,6	7,0	31,3	18,4	0,48	2,11	50	0,23
III. szelvény								
0–20	7,8	7,0	62,8	63,8	0,18	1,50	53	0,07
20–40	7,5	7,0	43,5	24,1	0,08	3,00	53	0,08
40–60	7,5	7,1	47,3	16,7	0,05	5,70	51	0,24

*A minta a termőhely széléről származik és a feltalajban található mésztöbbség valószínűleg a környező építkezés kapcsán jutott ide. A megvizsgált növényzet termőhelyére a III. számú szelvény jellemző. Az I. és II. szelvény sódinamikája a terület talajfoltosságára utal, s ennek megfelelően jelentősebb sófelhalmozódás mutatható ki.

Összefoglalás

Az *Ophioglossum vulgatum* és a *Listera ovata* szarvasi lelőhelye – nézetem szerint – *Fraxino-pannonicae-Ulmetum* fragmentuma. Ezt bizonyítják első sorban a termőhelyen fellelhető növények. E mellett szólnak a következő adatok: KOREN ISTVÁN „Szarvas virányának második javított és bővített felszámolása” (Szarvasi gimnázium évi jelentése, 1883) c. munkájában említi, hogy a szilfa (*Ulmus campestris* L.) sem ritka. A *Fraxinus excelsior* (*Fraxinus angustifolia*) is gyakorinak tünteti fel. Egy térkép, amely 1801-ből való, a termőhelyen fákat és bokrokat jelöl (Major Gábor Hites Földmérő, 1801. 96x53,5 cm Sz M.).

Irodalom

- BORBÁS V. 1881: Békés vármegye flórája. – Math. Term. Érték. XI. 18. sz.
BORSOS, O. 1967: Monographie der Orchideen der pannonischen und karpatischen Flora. X – Annal. Univ. Sc. Bpest., Sect. Biol. 9–10 p. 71–86.
MADAY P. 1962: Szarvas története. – 217. p.
MÁTHÉ I. 1933: Ritka harasztfajok az Alföldön. – Bot. Közlem. 32 p. 200.
MÁTHÉ I. 1936: Növényzociológiai tanulmányok a körösvidéki liget-, és szikeserdőkben. Tisia 2 p. 204. (Acta Geobot. Hung. 1 p. 150.)
SIMONKAI L. 1890: Nagyváradnak és vidékének növényvilága. – In Bunyitai: Nagyvárad Természetr. p. 45–134.
SIMONKAI L. 1893: Aradmegye és Arad város növényvilága. – Aradvárm. és Arad term. r. 342.
SOÓ R. 1964: A magyar flóra és vegetáció rendszertani-növényföldrajzi kézikönyve. I. – Bp., 524.
SOÓ R. 1938: A Tiszántúl flórája. – Magyar Flóraművek. II. 26.

Megjelent: a *Botanikai Közlemények* 66. kötet I. füzetében, 1979-ben.

A SOROZAT EDDIG MEGJELENT KÖTETEI

1. Cselötei László: Zöldségtermesztés Rákospalotán az 1930-as években	1999
2. Mócsényi Mihály: Fordítások, ferdítések	1999
3. Mócsényi Mihály: Ember és táj,	1999
4. Kralovánszky U. Pál: Esettanulmány a hazai fehérje-program előkészítéséről (Amíg egy országos K+F program elindulhatott) (1962-1970)	2000
5. Cselötei László: A paradicsomtermelés fejlesztése és fejlődése (1948-1990)	2000
6. Gyórfy Sándor: Szövetkezeti állam	2000
7. Kralovánszky U. Pál – Ligetvári Ferenc: Vízgazdálkodás és mezőgazdaság (a 150 éve született Kvassay Jenő írásai alapján)	2000
8. Köhler Mihály – Molnár Imre: A szarvasi gazdaszélet hagyományai (1927–1949)	2001
9. Vinczeffy Imre: Pásztoroktól tanultam	2001
10. Szabó János: Találkozás önmagammal	2005/2008
11. Molitorisz Pál: A szarvasi középfokú gazdasági tanintézet létesítésének története	2005
12. Molitorisz Pál: A szórhalmi legeltetési társulat története	2006/2011
13. Reszkető Péter: Főiskola Szarvason (1970–2005) 35 éves a főiskolai szintű agrár-szakképzés Szarvason	2006
14. Molitorisz Pál: Képviselő-portré a szarvasi választókerületből (Borgulya Pál 1872–1960)	2007
15. Molitorisz Pál: Emlékezés Lászlóffy Istvánra (1910–1968)	2008
16. Molnár Imre: Szarvasi gazdaszként indultam, Életút	2008
17. Ornyik Sándor: Aratás nyáron és télen,-Az ember és a ló	2008
18. Molitorisz Pál: Történelmi séta a szarvasi kertekben	2009
19. Emlékeim a múltból, Komár János visszaemlékezése Lejegyezte: Pilishegyi József	2009
20. A hajóskuktaságtól a tanszékvezetésig. Élet-képek. Dr. Vincze Ferenc visszaemlékezése. Szerk.: Molitorisz Pál	2010
21. Tóth László: Szakmai életem. Munkahelyeim, munkaköreim.	2010
22. Dr. Domán Imre és Szarvas. Szerk.: Molitorisz Pál és Szitó János	2010
23. Ötven év a mezőgazdaságban, Komár Pál visszaemlékezése Lejegyezte: Pilishegyi József	2010
24. Virradattól alkonyatig, Gulyás Mihály emlékezései. Szerk.: Molitorisz Pál	2010
25. Szitó Balázs: Életem, munkásságom	2011
26. Válogatott Tudományos Diákköri munkák 2010-ben	2011
27. Molitorisz Pál: A szarvasi tanyavilág	2011
28. Gyulavári András: Földügyek Szarvas városban és környékén	2011
29. Albel Andor: Albel Andor gazdasági tanár életútja	2011

30. Bukovinszky László: Álom és valóság, egy szaktanácsadó
az egyenlítő közelében 2011
31. Molitorisz Pál: Emlékezés Kachelmann Kurt gazdasági tanárra 2011

AJÁNLÓ

Az előző kötethez szervesen kapcsolható a jelenlegi, hiszen dr. Palov József és Molnár Zoltán, valamint Kachelmann Kurt gazdasági tanárok úgymond kortársak voltak. Palov tanár úr egy ideig, de nem egy időben kollegája volt egyiknek is, másiknak is.

Egyik sem szarvasi születésű, de életük nagyobbik részét – több mint 50 évet – itt éltek le. Nemzedékeket láttak el szakmai tudással, életmódjukkal pedig példát mutattak emberségről, tisztességről. Sokoldalúan tevékenykedtek. Önzetlenül dolgoztak az iskoláért, meg Szarvasért.

Dr. Palov József a tanári pályájáról így vallott: „...meg voltam elégedve a munkámmal, azt csináltam, amihez képzettségem volt, tanítottam kémiát, talajtant, biológiát. ... mindig állva tanítottam. Ha ültem, már nézték, beteg vagyok-e? A kréta mindig a kezemben volt, és írtam a vázlatot a táblára. ... a tanulóba „belévertem” az anyagot, az óra végén kötelező volt az összefoglalás.”

Molnár Zoltán tanár úr szerényen idézi fel emlékeit: „A Túr folyócska mellett születtem, vonzódtam a vizekhez. Kerestem egy olyan helyet, ahol hasonló körülmények vannak. Így találtam rá Szarvasra, ahol állást hirdettek.

Mit tanítottam? Mindent, amit rám bízta, elsősorban földrajzot, természetrajzot, de fizikát és kémiát, még növénytermesztést is ...

Gyerekkoromban a madarak érdekeltek, de Szarvason már a növényekkel, a botanikával foglalkoztam behatóbban. Tudományos munkát is végeztem, leírtam Szarvas gyomflóráját. Új, eddig itt ismeretlen növényfajokat, a Békakontyot (*Listera ovata*) és a Kígyónyelvet (*Ophioglossum vulgatum*) leltem fel itt és írtam le a Botanikai Közleményekben (1979). Hogy ezek hogyan kerültek ide, máig nem tisztázott.”

A két gazdasági tanárportrét dr. Molitorisz Pál írásában adjuk közre.

SzJ.